

СУЧАСНА МОВА УКРАЇНСЬКОЇ ТРАДИЦІЇ В СУЧАСНОМУ МІЖКУЛЬТУРНОМУ ДІАЛОЗІ

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-500-9-11>

РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ ОБРАЗУ ВІДЬМИ В УКРАЇНСЬКИЙ КУЛЬТУРІ

Назарук В. С.

*студентка IV курсу факультет культури і мистецтв
Волинський національний університет імені Лесі Українки*

Головей В. Ю.

*доктор філософських наук, професор,
професор кафедри культурології
Волинський національний університет імені Лесі Українки
м. Луцьк, Україна*

Актуальність теми. Відьма – не просто символічний образ, це архетип давньої магічної традиції, який має велике значення для української культури. Образ відьми й сьогодні активно використовується і в художній творчості, і в повсякденні. Але його витоки і соціокультурна обумовленість маловідомі для більшості, що актуалізує потребу дослідження цієї проблематики.

Мета: здійснити культурологічний аналіз образу відьми в контексті українській культурі.

Результати дослідження. Знахарка, мольфарка, ворожиля, босорка, опириця, чередільниця – саме такими іменами в різних частинах нашої країни називають жінку, яка володіє певними магічними здібностями. У цьому ж контексті уживається узагальнений термін – відьма. «Сама назва “відьма” походить від слова “відати” – праслов’янська форма “знати”» [4]. З цього випливає розуміння, що відьмами були ті жінки, які мали особливі чаклунські знання та навички, що відрізняло їх від звичайних людей. Найімовірніше, що в дохристиянський період на наших землях відьом поважали, зверталися до них за допомогою і ставилися до них з острахом. Адже вони дуже добре розумілись в знахарській справі та жили в гармонії з природними силами. Водночас не тільки жінки були дотичні до таємних знань. Існували і представники чоловічого роду – відьмаки. Їх вважали набагато сильнішими за звичайних відьом, так як вони могли виправити скоєне жінкою. Також відьмаки нібито відігравали головну роль під час відьомських зібрань [1]. Але здебільшого вони майже нічим не відрізнялись.

Традиційно вважалося, що відьми були двох видів: родимі та вчені. Родимі отримували свої сили в спадок від матері чи бабусі. В народі казали, що з'являються ці відьми від зносин з чортами. «Головною ознакою такої відьми було щось незвичне на тілі, чи то каліцтво якесь, чи можливо хвіст, який відьма намагалася сховати. Вважається що родимих відьом є набагато менше ніж вчених, і вони добріші. Існує таке уявлення якщо у когось одна за одною народжується багато дівчат то одна з них точно має бути відьмою: *“Сьома дочка в сім'ї обов'язково буде відьмою <...> Де є п'ять дівок, то мусе бути ідна відьма”*» [1]. Вчена відьма вважається більш суворою і небезпечною через те, що отримує свої знання свідомо. Існували повір'я, що сили вона набувала після того, як продала свою душу нечистому, чи навчилася магії з чорної книги, або перейняла знання від старої відьми ще за її життя, коли та вже помирала. В Івано-Франківській області старожили розповідали: *«Було так, що воно в роду по лінії йде, що мати дочку вчить, та вже свою. Але казали, що вроджені відьми сильніші»* [1].

Люди вірили, що вирізнити відьму з-поміж інших людей можна було через каліцтво або хвіст, але якщо відьма цього не хотіла, побачити такі речі було дуже складно. Відьми мають сили перетворюватись, тому вдень це могла бути красива молода дівчина, а звечора – потворна стара баба. Перевтілюватись відьма може і в тварин та різні предмети. Як зазначено у статті дослідниці А. Ніколаєвої, – «в українських теренах відьма могла обертатися на жабу ропуху або кішку. Часто таких тварин заставляли біля своєї корови у хліві й тоді вже мали підозру, що це відьма, яка прийшла доїти корову. Часто переказували, що бачили, як дорогою сунеться копиця сіна» [4]. Перевтілювались відьми задля того, аби відбирати чи псувати чуже молоко. А якщо відьму розсердити, та може зробити так, щоб корова доїлася кров'ю або печеним молоком. Коли у людей таке траплялося і вони бачили щось підозріле, чи то kota, чи якийсь предмет, то намагались його вдарити або покалічити. Якщо потім зустрічали жінку, яка мала нещодавнє каліцтво, її вважали винною і називали відьмою.

За народними повір'ями, відьми часто проводять колективні зібрання – шабаші: «Серед таких місць відомі, наприклад, Лисі гори в різних містах, село Стобихва на Любешівщині, село Глибівка на Богородчанщині» [4]. Існують уявлення, що туди відьми діставались, літаючи на мітлах, коцюбі чи коромислі. Для цього перед польотом відьма намащувалась спеціальною маззю, яка була зроблена з людської крові, дитячого жиру та соку осики або ж з її кори. Хоча щодо осики є багато суперечок, так як вважається, що відьма боїться цього дерева бо воно втілює в собі сакральні сили і захищає від зла [2, с. 128].

На думку дослідниці Н. Войтовийч, «на відміну від західноєвропейської традиції, в Україні відьма була повноправним членом церковної громади й могла вільно відвідувати служби, про що свідчать сюжети народних переказів про способи впізнання відьми та про її злі дії саме під час літургії у храмі» [2, с. 128]. Люди казали, що

відьма відвідує храм для отримання своєї чаклунської сили, отримає вона її після того як поскубає священника за ризи. Її можна розпізнати у церкві за декількома прикметами. Відьма завжди вдягає вбрання до церкви навиворіт, також вона не їсть причастя і стоїть схрестивши ноги, та навіть свічку вона ставить іншим боком. Під час служби вона може шепотіти мотиву «Отче наш» навпаки, і у записках за упокій вписувати живих людей, щоб їм нашкодити. Особливо активними відьми стають у великі церковні свята, такі як Великдень, Різдво, Водохреща. Окрім своїх злих справ, що вони роблять у церкві, відьми також можуть ходити по сусідських хатах та просити позички. Саме так вони перекладають свої хвороби чи негаразди на інших [1].

За народними повір'ями, щоб захиститись від відьми та її чар існує багато способів. Зокрема, в Івано-франківській області фольклористи записали такі поради: *«Треба свяченим маком-тріскуном посипати, то такий мак, що сам насіявся. Я то завжди обсыпаю стайню перед Іваном. Кажуть, що відьма не прийде, поки не вибірає весь той мачок»* [1]. Для захисту також використовували сіль та попіл, яким присипали поріг, аби відьма навіть не намагалася його переступити, або ж ставили біля дверей віник чи над ними малювали хрест із сажі чи глини, якою змашували піч [1].

Найголовнішою ознакою відьми є її важка смерть. А. Ніколаєва у своєму дослідженні зазначає: «Аби вмерти, відьма мусила попросити прощення в кожного, кому зробила шкоду або передати комусь свої знання» [4]. Дуже часто такі смерті нібито супроводжувалися поганою погодою. Кажуть, що буря очищає світ від відьми; грім виганяє душу відьми з її тіла та переносить у потойбічний світ, а дощ змиває усе зло. Водночас люди вірили, що не кожна відьма за своє життя робила лише зло. Є й ті, які використовували свої сили на добро. А коли під час смерті такої відьми знімається буря, люди кажуть, що це ангели борються з чортами за її душу. Часто відьма помирає дуже довго, смерть її може тривати від декількох днів до тижнів. І тому рідні або знайомі вдавались до різних методів щоб допомогти душі покинути тіло. У руки вмираючої клали свічку, освячену в страсний тиждень, або перекладали її тіло на підлогу. Відкривали вікна дверей і у деяких випадках зривали стелю або біля комина, або над місцем, де лежала відьма, аби крізь отвір змогла вийти душа [1].

Після смерті тіло відьми набуває різних метаморфоз. У труні відьма може виглядати дуже молодо, ніби жива (як це майстерно описано у повісті «Вій» М. Гоголя). А якщо за життя та часто відбирала молоко, то після смерті воно почне з неї витікати. Етнологиня А. Ніколаєва зазначає: «Як покарання людині за такий негідний спосіб життя, говорять, що після смерті тіло буде розпливатися, розтікатися. Також розповідають, що під час поховання відьми коні не можуть везти, священник царські врата не може відкрити або якась птаха влітає у вікно й шибку вибиває в церкві. Або як труну в яму опускають, то гріб перевернеться і небіжчик падає, також по

дорозі так само може впасти. За народними уявленнями покарання якесь мусило бути такої людині» [4].

Образ відьми є дуже популярним і в теперішній час. У своєрідний спосіб це проявилось на початку широкомасштабного вторгнення росії в Україну. Перші два місяці, коли російські окупанти зайшли на територію Конотопу, завдяки словам його мешканки, а саме: «Ти взагалі-то знаєш, де ти знаходишся? Це Конотоп! Тут кожна друга жінка – відьма...» [3], – образ відьми та уся та прадавня сила, яка зберігалась в пам'яті народу, набула нових культурних конотацій. Образ української відьми-месниці, нещадної до загарбників поширився в сучасних піснях (наприклад, «Буде тобі враже так, як відьма скаже») і в численних зображеннях в соціальних мережах. Отже, давні народні вірування й магичні традиції і сьогодні допомагають нам боротися з ворогом.

У підсумку зазначимо, що образ відьми не є забутим персонажем української демонології, а багатограним культурним символом, що поєднує в собі потужну енергію природи, жіночу мудрість та мужність. Він не втрачає свої сили з часом, а навпаки, набуває в кожную історичну епоху нових особливих рис.

Література:

1. Галайчук В. Українська міфологія. Харків, 2016. 288 с.
2. Войтович Н. Народна демонологія Бойківщини. Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. 2015. 228 с.
3. Авіація Галичини. Колекція «Конотопська відьма». URL: <https://www.aviatsiyahalychyny.com/collections/konotopska-vidma/>
4. Ніколаєва А. Портрет української відьми: звідки беруться та як їх розпізнати? *Літопис Незламності*, 31 Жовтня 2023. URL: <https://litopys.info/articles/portret-ukrayinskoyi-vidmy-zvidky-berutsya-ta-yak-yih-rozpiznaty-anna-nikolayeva/>

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-500-9-12>

ГРАФІЧНІ ТЕХНІКИ В ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ ХУДОЖНИКІВ: НОВІТНІ ПІДХОДИ ТА ТРАДИЦІЙНІ МЕТОДИ

Панфілова О. Г.

*кандидат мистецтвознавства, доцент,
доцент кафедри образотворчого мистецтва
Волинський національний університет імені Лесі Українки
м. Луцьк, Україна*

Актуальність теми. У сучасному світі під впливом новітніх технологій мистецтво постійно розвивається та змінюється. Графіка, як